

УДК 349.3 (477)

Панасюк С. В.*здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін**Інституту права ім. І. Малиновського**(Національний університет «Острозька академія»)*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Актуальність теми. На протязі минулого сторіччя право на соціальне забезпечення особи виступало одним із фундаментальних та становило предмет міжнародно-правового регулювання. Найбільш концептуальні права та свободи людини визнані та закріплені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права [1, с. 19] [2, с. 25] та інших міжнародних документах вироблених світовим співтовариством у процесі його розвитку. Об'єднувальним фактором значної частини міжнародно-правових актів про права людини є визнання та закріплення права на соціальне забезпечення як своєї моделі захисту окремих категорій громадян на випадок настання складних життєвих обставин зі сторони суспільства і держави. Проте, незважаючи на ці факти, соціальне забезпечення населення у тій чи іншій формі було притаманне українському законодавству та почало широко використовуватись лише на етапі переходу до ринкових відносин. Варто зауважити, що поняття соціального забезпечення не визначено на рівні законодавства.

© Панасюк С. В., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

Наукова література також не виробила єдиного підходу до розуміння поняття соціального забезпечення, що викликає неузгодженість понятійного апарату та зумовлює неефективність управління даною сферою.

Значний внесок у дослідження даного поняття внесли такі, як М. І. Іншин, В. Л. Костюк, В. С. Андреев, Н. Б. Болотіна, П. Д. Пилипенко, В. М. Андріїв, С. Прилипко, Б. І. Сташків та інші. Проте, тенденції становлення та розвитку системи соціального захисту в Україні, широка різноманітність його наукового обґрунтування та проблеми управління цією системою вказують на необхідність подальшого дослідження даної тематики.

Метою і завданням наукового дослідження є ґрунтовний науково-теоретичний аналіз праць названих вище авторів, що свідчить про те, що основну увагу вони приділяють дослідженню основних напрямків та видів соціального забезпечення, а також його організаційних та правових засад. Проте, невирішеним залишається питання щодо визначення правової природи права соціального забезпечення, а також встановлення єдиного уніфікованого визначення права соціального забезпечення, яке передбачене статтею 46 Конституції України.

Право соціального захисту як одне із основоположних конституційних прав характеризується певними ознаками, ознаками конституційного права загалом. П. М. Рабінович вказує, що конституційні права та свободи наділені таким широким колом ознак, як: «по-перше, це певні свободи людини і громадянина, тобто її спроможність діяти певним чином або ж утримуватися від певних вчинків з тим, аби забезпечити собі належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, що сформувались; по-друге, зміст та обсяг можливостей людини залежить насамперед від

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його економічного розвитку. З цієї сторони права людини – явище соціальне: породжуються вони самим суспільством. По-третє, такі можливості за їх основними показниками повинні бути рівними, однаковими в усіх людей. Лише тоді вони будуть правовими. По-четверте, вони не повинні відчужуватися, відбиратись, ліквідуватися будь-ким, не можуть вони бути і «дарунком» з боку держави або будь-якої іншої організації чи особи. [3, с. 464]

Натомість, основними характеристиками права соціального забезпечення як конституційного права, є те, що: по-перше, цей блок прав людини відображає розуміння «прав людини» не як можливість на визначену поведінку у певних рамках, а як можливість на отримання певного блага; по-друге, ці права, на відміну від інших прав людини, не є правами, якими наділені всі суб'єкти; по-третє, такі права тісно пов'язані з перерозподілом виробленого в суспільстві національного підходу, а, отже, – з обсягом такого національного доходу і рівнем його перерозподілу; по-четверте, дані права не можуть належати до так званих основних прав людини, оскільки вони, в принципі, не наділені тими властивостями, які притаманні іншим блокам прав людини: зокрема, вони не є «непорушними» в тому розумінні, що вони не можуть бути скасовані чи звужені законодавцем.[4, с. 320] На думку Н. Мозоль, важливою рисою соціальних прав, у порівнянні із класичними конституційними правами, є те, що для їх реалізації необхідне здійснення державою перерозподілу суспільних благ, який передбачає вільне вилучення доходу (власності) в одних членів суспільства на користь інших, соціально незахищених, які потребують соціальної, матеріальної та інших видів допомоги». [5, с. 55]

Сучасну демократичну, правову та соціальну державу складно уявити без права на соціальне забезпечення як права на якісний, ефективний та

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

дієвий захист від різних небезпечних ризиків, які впливають або обмежують життєдіяльність особи. Основні підходи до трактування поняття соціального забезпечення часто відрізняються за своїм змістом та масштабом охоплення суспільних відносин. Досить часто при визначенні даного поняття науковці опираються на такі терміни, як міра, дії, заходи, комплекси заходів. [6, с. 384]

Багато науковців описують конституційне право соціального забезпечення через призму соціальних, правових та економічних гарантій людини та громадянина. Достатньо поширеним є підхід до визначення права на соціальне забезпечення через спосіб поєднання декількох основоположних термінів, таких як гарантії, способи та заходи, система заходів і установ, система пріоритетів та механізмів, система соціальних відносин тощо. Передбачене Конституцією України право на соціальних захист володіє характерними ознаками, які відрізняють право соціального забезпечення від інших основоположних прав людини та громадянина. До основних ознак соціальних прав належать такі як універсальність та невідчужуваність від особи, тобто такі права поширюються на певну соціальну сферу життєдіяльності людини. Соціальні права надають можливості здобувати засоби для існування, отримуючи їх через соціальне утримування, аліментування. Розуміємо, що для забезпечення реальності таких прав необхідні позитивні зусилля держави зі створення умов для їх реалізації людиною.

Звідси можна зробити висновок, що праву людини та громадянина на соціальних захист притаманні такі ознаки як закріпленість в Конституції України, забезпечення гідного існування особи, задоволення її потреб, суспільний характер, рівність, невідчужуваність та непорушність, гарантованість та інші.

-
- Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

Аналізуючи таку ознаку як закріпленість в основному законі держави, потрібно зазначити, що вона закріплена у статті 46 Конституції України, яка встановлює, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. [7, с. 141]

Забезпечення гідного існування особи, як одна із ознак конституційного права на соціальне забезпечення полягає у тому, що це встановлення орієнтиру на гідне існування особи, а також на задоволення потреб особистості, що сформувалися як результат соціального розвитку. Розуміємо, що таке право надається державою особі для задоволення її життєвих потреб у соціальній сфері, а держава повинна нести обов'язок піклуватися про соціальний захист громадян.

Ознака суспільного характеру права на соціального забезпечення має на увазі те, що його нормативне закріплення та механізм реалізації, в першу чергу, залежать від реальних можливостей усього суспільства держави. Вірним буде твердження про те, що обсяг цього залежить від рівня економічного, політичного та соціального розвитку держави. В такому випадку діяльність органів державної влади повинна бути спрямована не лише на організацію дієвої системи соціального захисту, а й на досягнення якісного правового балансу між соціальною захищеністю особи та її свободою.

Як і будь-яке конституційне право, право на соціальний захист повинне бути рівним для усіх осіб та громадян України, адже головним компонентом права є формально визначена рівність, єдина правова площина, рівна міра свободи особи. Ознака рівності закріплена у ч.2 ст. 2

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Держави, які його ратифікували у встановленому законом порядку, зобов'язані встановлювати та гарантувати, що ті права, які проголошені в даному Пакті будуть надаватись усім особам, без ознаки дискримінації. [2, с. 25] Згідно із ч. 1 ст. 24 Конституції України громадяни України наділені рівним обсягом конституційних прав і свобод. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. [7, с. 141]

Ще однією, проте не менш значимою ознакою, є його гарантованість. Дана ознака встановлена ч. 2 ст. 22 Конституції України, відповідно до якої конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути скасовані. В свою чергу положення ст. 46 Конституції України встановлюють, що право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

На думку Т. Гарасимів, соціальне забезпечення – це інстинкт самозбереження, спосіб захисту від природних катаклізмів, примх економіки, політики, ринкових відносин та інших непередбачуваних подій, які трапляються у житті. [8, с. 227] Науковець Стаховська Н. М. визначає правовідносини у сфері соціального забезпечення як врегульовані нормами права соціального забезпечення суспільні відносини, що виникають на підставі юридичного складу між громадянами, які знаходяться в складній життєвій ситуації і потребують матеріальної підтримки, та відповідними органами соціального забезпечення, з приводу надання першим передбачених чинним законодавством конкретних видів матеріального

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

забезпечення чи обслуговування за рахунок суспільних фондів соціального призначення. [9, с. 19]

Андрєєв В. С. зазначає, що соціальне забезпечення становить сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних з із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості та в разі непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і поновлення працездатності.[10, с. 10-11] Проте, у сучасних умовах соціальне забезпечення доречно розглядати як систему матеріального забезпечення та обслуговування громадян за віком, при хворобі, інвалідності, у разі безробіття, у випадку втрати годувальника, виховання дітей та в інших встановлених законодавством випадках. [11, с. 7]

При аналізі поняття соціального захисту, потрібно наголосити на тому, що воно розглядається у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні поняття соціального значення слід розуміти як зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина у державі. [12, с. 663] У широкому значенні соціальне забезпечення включає усі заходи держави, які спрямовані на чітке забезпечення її соціальної функції. Елементи сфери соціального забезпечення, які охоплюються даним поняттям є: сфера застосування праці, соціального страхування, соціальної допомоги, охорони здоров'я, освіти, житлової політики. У вузькому ж значенні розуміння соціального захисту становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Зокрема, у літературі система соціального захисту населення визнається системою більш високого порядку, що включає як складову

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

систему соціального забезпечення, а державне забезпечення розглядається як гарантія соціального захисту населення. [13, с. 11-12]

Що ж до структури соціального забезпечення, то варто відзначити, що в Україні структура соціального захисту включає такі складові як державний та недержавний соціальний захист. До державного соціального захисту належать: 1) загальна система соціального захисту, яка включає загальнообов'язкове державне соціальне страхування та державну соціальну допомогу; 2) спеціальний соціальний захист; 3) додатковий соціальний захист. До недержавного соціального забезпечення відносяться: 1) недержавне пенсійне забезпечення; 2) недержавні соціальні послуги. [12, с. 663]

Головними пріоритетами сучасного суспільства та держави є не стільки якісна та адекватна підтримка непрацездатних або інших вразливих категорій громадян, а, насамперед, вироблення дієвих механізмів упередження можливих загроз та ризиків, що лежить у площині дієвої соціальної, економічної, культурної політики, проведення системних реформ, пов'язаних із забезпеченням сучасних соціальних стандартів та гарантій. Саме тому в умовах сьогодення варто трансформувати право на соціальне забезпечення у право на соціальний захист. Соціальний захист потрібно розуміти як встановлену законом систему юридичних, фінансових, економічних та організаційних засобів і способів у державі, які спрямовані на захист населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Право на соціальний захист є правом на якісний та своєчасний, адекватний захист кожної особи від ризиків, які впливають або можуть вплинути на рівень життя кожної людини. Таке право реалізується через соціальну діяльність суспільства і держави.

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

Висновки. Буде доречним вказати, що право на соціальний захист в Україні визнано на конституційному рівні. Перетворення право на соціальний захист в основоположне конституційне право людини є виразом спрямування діяльності суспільства і держави у бік якісних та системних соціальних зрушень. Проте, норми ст. 46 Конституції України, які містять визначення права на соціальний захист потребують якісного та системного удосконалення, відповідно до стану розвитку суспільства та держави, забезпечення гідних умов життєдіяльності вразливих категорій громадян. По-перше, право на соціальний захист визнається як «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». Очевидно, що це загальне розуміння права на соціальне забезпечення. Тобто, по суті, законодавець обмежується декларуванням обмежених можливостей щодо підтримки громадян у разі очевидних обставин, які ускладнюють їх конкуренцію на ринку праці та тим самим прирівнює право на соціальний захист до права на соціальне забезпечення. Посилання на можливість забезпечення «в інших випадках, передбачених законом» засвідчує намір держави його розширювати, проте складно ствердно говорити, про які обставини йдеться. По-друге, законодавець декларує, що право на соціальний захист «гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». Разом із тим, така гарантія видається декларативною та непереконливою, оскільки чітко не окреслює джерел забезпеченості та гарантованості права на соціальний захист. Із змісту вищезазначеного

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

положення незрозуміло, у який спосіб кожна особа буде здійснювати реалізацію права на соціальний захист. По-третє, за змістом частини третьої ст. 46 Конституції України «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом». Разом із тим, в сучасних умовах така важлива соціальна гарантія залишається неефективною через відсутність механізмів гнучкого перегляду прожиткового мінімуму відповідно до міжнародних стандартів і критеріїв визначення достатнього рівня життя.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. // Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи/ Упор. Ю. К. Кучеренко. – К.: Наукова думка. – 1992. – С.19-24.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1996 р.//Права людини, міжнародні договори України, декларації, документи./ Упор. Ю. К. Кучеренко. – К.: Наукова думка. – 1992. – С. 25-31.
3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хаворонюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
4. Лемак В. Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування / В. Лемак // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 1. – С. 40-48.
5. Мозоль Н. Забезпечення соціальних прав людини – стратегічне завдання української держави / Н. Мозоль // Науковий вісник Київськ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2007. – № 4. – С. 55-63.

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

6. Сирота И. М. Право социального обеспечения в Украине / И.М. Сирота. – Х.: Одісей, 2004. – 384 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
8. Гарасимів Т. Право соціального забезпечення України. Загальна частин. – Дрогобич: «Відродження», 2004. – 227 с.
9. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Н. М. Стаховська. – К., 2000. – 19 с.
10. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СССР / В. С. Андреев. – М., Юрид. лит., 1980. – 311 с.
11. Батыгин К.С. Право социального обеспечения. Общая часть: Учеб. пособие. – М., 1998. – 280 с.
12. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
13. Право социального обеспечения : Учеб. пособие / По ред. К. Н. Гусова. – М.: Проспект, 1999. – 635 с.

Панасюк С. В.

Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин гостро постає питання невизначеності поняття соціального захисту, яке є основоположним конституційним правом в Україні та світі. Дане дослідження спрямоване на встановлення основних ознак конституційних

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

прав особи та громадянина України, визначення ознак права на соціальний захист. У науковому дослідженні розкривається правова природа конституційного права на соціальний захист, його основні види. Після проведення правового аналізу наведено єдине уніфіковане визначення поняття соціального захисту.

Ключові слова: соціальні права, право на соціальний захист, конституційні права, ознаки соціальних прав, Конституція України.

Панасюк С. В.

Проблемы и перспективы совершенствования конституционного права на социальную защиту

На современном этапе развития рыночных отношений остро стоит вопрос неопределенности понятия социальной защиты, которое является основополагающим конституционным правом в Украине и мире. Данное исследование направлено на установление основных признаков конституционных прав личности и гражданина Украины, определения признаков права на социальную защиту. В научном исследовании раскрывается правовая природа конституционного права на социальную защиту, его основные виды. После проведения правового анализа приведено единое унифицированное определение понятия социальной защиты.

Ключевые слова: социальные права, право на социальную защиту, конституционные права, признаки социальных прав, Конституция Украины.

▪ Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.

Panasiuk S. V.

Problems and Prospects of Improvement of Constitutional Protection of the Social rights

The scientific and theoretical study of the principles of civil procedure in present conditions, based on the needs of society, law and state, the rights and freedoms, the need to optimize the model of civil procedure are conducted in the scientific article. Studies the rules of civil procedure law, doctrine of civil procedural law. Committed conclusions and suggestions for improving the system of principles of civil procedure law.

Key words: principles of law, principles of civil procedure law, civil litigation , trends principles of civil procedure.

-
- Проблеми та перспективи удосконалення конституційного права на соціальний захист / С. В. Панасюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.ou.edu.ua/articles/2014/n2/14psvnsz.pdf>.